

Phong cảnh*

**Một trao đổi giữa Trương Quế Chi và Lee Weng-Choy về dự án Những chân trời có người bay 3 (Những chân trời 3) tháng 2 năm 2018*

Gửi Weng-Choy,

Mong anh vẫn khỏe.

Để nói tới dự án *Những chân trời 3*, tôi muốn gửi cho anh hai hình ảnh. Trong thư đầu tiên, tôi sẽ nói về hình ảnh thứ nhất.

Đó là bản thiết kế nhận diện dự án. Một dạng bản đồ với các vùng chấm ở mật độ khác biệt, chồng lên nhau. Trên đó là những ô vuông màu, lúc rải rác, lúc co cụm. Các khu vực không đường biên, giao thoa, không phân chia rõ ràng. Chúng được phân phối trên mặt phẳng trắng như thể hữu cơ.

Thực tế, dáng hình này đã được triển khai từ bản đồ địa lí Việt Nam. Các ô vuông chính là vị trí nơi đến-nơi đi trong những di chuyển của người tham phần dự án. Họ là nghệ sĩ, giám tuyển, học giả - từ TP. Hồ Chí Minh tới Gia Lai, từ Berlin, Hawaii tới Hà Nội. Tất cả các ô vuông đã được định vị như thế. Cũng từ đó, các khu vực chấm được hình thành.

Hình ảnh trên đã thể hiện đề xuất giám tuyển của *Những chân trời 3*. Một mừng tượng về Việt Nam, từ cơ thể vật lí tới ý niệm. Một phác đồ từ hư cấu và nhạy cảm nghệ thuật, từ các nghiên cứu khoa học. Lãnh thổ tưởng tượng chất vấn chính lãnh thổ địa lí hành chính.

Trong những buổi trao đổi sơ khởi, chính thôi thúc của các nghệ sĩ trong việc dịch chuyển đã góp phần xây dựng dự án. Các chuyến thực địa được vận hành như phương tiện chính. Khu vực địa lí trở thành mối quan tâm nghiên cứu tới vùng thử nghiệm sáng tạo. Và bằng ngôn ngữ nghệ thuật cá nhân, các nghệ sĩ đã phiên dịch và mở rộng các khái niệm “viễn du” và “giới hạn”.

Ban giám tuyển đã có liên tưởng tới *Những chân trời 2*, thực hiện vào năm 2012 mà nghệ sĩ Phương Linh giám tuyển. Ở thời điểm đó, Nhà Sàn Studio đã bị đóng cửa được 2 năm. Điều này thôi thúc thế hệ nghệ sĩ trẻ của Nhà Sàn tìm kiếm một dạng thức hoạt động, một không gian vật lí để tồn tại và làm việc. Ở *Những chân trời 2*, nghệ sĩ và kiến trúc sư đã biến đổi Quỹ Nhật Bản tại Hà Nội thành một xưởng nghệ thuật mang tính tạm thời với nhiều studio, mở cửa rộng rãi cho công chúng trong suốt một tháng. Hiện diện đồng thời, không gian một cơ sở văn hóa quốc tế cùng không gian nghệ thuật — không thuộc hệ thống chính lưu hay dòng thương mại.

Ta có thể nghĩ về cả dự án này như hồi đáp cho bối cảnh đặc biệt khi ấy, những suy nghĩ đặt ra vấn đề sự đối với thành phố tới ngày hôm nay. Các tòa nhà cao tầng thì tăng lên, với một vận tốc khó tin, ở cả chiều ngang lẫn chiều dọc, còn những không gian nghệ thuật độc lập thì lần lượt biến mất, nhanh chóng gần như đồng thời. Dưới cách tiếp cận đó, *Những chân trời 2* cũng là đề xuất trong khảo sát một quang cảnh đô thị cụ thể dưới nhãn quan người nghệ sĩ.

Cũng từ phiên bản số 2, mà danh tính “người bay” xuất hiện. Ở thời điểm đó, nó tham chiếu tới sự tự do sáng tạo, vượt qua các ranh giới của kiểm duyệt, của khả năng sáng tạo cá nhân. Còn với *Những chân trời 3*, đường bay của người nghệ sĩ nằm trên đường dịch chuyển mang tính không gian. Đi từ môi trường, nơi chốn quen thuộc, tới những khu vực còn là ẩn số. Đường bay ấy mở ra khả năng của những trần thuật và lối viết địa lí khác, đan kể với những trần thuật chủ lưu.

Từ đây, có nhiều suy nghĩ mà tôi sẽ chia sẻ trong thư sau. Như vấn đề của việc thực hiện một bản đồ mới trong khi giải một bản đồ đã có.

Cá nhân tôi đã nghĩ về sự bay, về tình trạng của cơ thể khi ấy, chẳng phải với “người bay”, khi anh ta nhìn xuống, điều đầu tiên anh thấy sẽ là phong cảnh? Một tổng thể được thu tóm từ độ cao. Nó rất gần với việc phác đồ. Một sự nhìn góp phần vào cách trình hiện thế giới mà chúng ta đang sống.

Thân,
Quế Chi

=====

Quế Chi thân,

Cảm ơn lá thư của bạn rất nhiều. Và tôi hy vọng bạn cũng khỏe.

Thư bạn làm tôi nghĩ về một tiểu luận tôi viết cách đây hai mươi năm. Thật lạ là những gì tôi viết hồi đó vẫn đúng với bây giờ, thậm chí còn trùng khớp hơn. Tôi hy vọng bạn không ngại việc tôi chia sẻ một vài phần từ bài luận đó. Lucas Jodogne, một nghệ sĩ Bỉ lúc đó đã sống ở Singapore khá lâu, nhờ tôi đóng góp cho cuốn sách ảnh của anh về cảnh quan đô thị của đảo quốc. Tôi đặt tiêu đề văn bản của mình là “Thời gian, Cảnh quan và Khao khát tại Singapore” và mở đầu với một hoài niệm về thời tôi sống ở Khu Vịnh San Francisco, với hình ảnh tôi mơ mộng rằng mình đang bay ngang qua miền đất.

Quay lại với Singapore, tôi viết rằng mình đã dừng nghĩ về việc bay trên thành phố. Chốn cũ của tôi ở California được biết đến với những khung cảnh tuyệt đẹp; còn Singapore thì không hẳn – ít nhất là với tôi. Dù sao, tôi vẫn đã viết, “Singapore có lẽ là nơi xanh nhất trong những thành phố thủ đô ở Đông Nam Á. Đường cao tốc dọc hai bên cây cối chạy từ sân bay tới trung tâm

thành phố rõ ràng để lại dấu ấn đẹp và mạnh cho du khách mới đến. Nhưng không hiểu sao, tôi muốn nữa; đây là miền nhiệt đới. Tôi mơ chiều dài đường Orchard – đại lộ mua sắm chính – được che lấp bởi một tán rừng nhiệt đới chốc thủng bởi những chóp nhà. Thiên nhiên đương nhiên hiện diện khắp nơi đây, nhưng ấn tượng của tôi về thành phố này liên quan đến khao khát không ngại phải thuần phục thiên nhiên. Từ ngày Singapore độc lập, đòi được san bằng, đất được ‘vỡ hoang’ để khai triển bề mặt đất nước. Có lẽ, chỉ cần muốn thôi là người ta có thể dùng các công cụ để chuyển hóa toàn bộ địa hình đảo. Dĩ nhiên, thêm muốn chinh phục là bản chất của đô thị hoá. Singapore chỉ là một ví dụ đặc biệt thành công. Nếu có thể phủ đảo bằng mái vòm và trang bị điều hoà, chắc người ta cũng sẽ làm.”

Bài viết tiếp tục và tôi giải thích rằng trải nghiệm cá nhân của tôi với Singapore như một nơi chốn không hẳn liên quan tới quang cảnh, mà là *thời gian*. Khi tôi đến những thành phố khác, đặc biệt những nơi quen thuộc, tôi trải nghiệm sự phức thời; tôi đi qua hàng thập kỉ. Tôi đến những khu vực gần như không đổi từ lần đầu tôi thấy chúng, hoặc tôi khám phá những nơi tưởng vẫn được giữ nguyên từ những năm 80, 70 hay 60. [...] Nhưng ở Singapore, dường như chỉ có một thời gian duy nhất: hiện tại, một hiện tại vội vã. Mỗi toà nhà có tuổi đều mang dáng mỗi một – gương mặt của kẻ bị bủa vây, hay đang đợi bị quật sập hay có lẽ tệ hơn, cải tạo. Cuộc sống có thể tắt bật ở Tokyo hay New York, nhưng tôi không biết nơi nào người ta có thể tuần hành độc nhất một nhịp. Tốc độ nơi đây, dù có thể không nhanh vô địch hành tinh, nhưng có lẽ ổn định bậc nhất.

Tôi mong hình ảnh tiếp theo từ bạn, và chờ nghe thêm về *Những chân trời 3*. Và hãy kể nữa cho tôi về quá trình nghiên cứu của các nghệ sĩ.

Thân,
Weng-Choy

====

Gửi Weng Choy,

Cám ơn lá thư của anh.

Hầu hết những dự án nghệ thuật đã được lên ý tưởng từ đầu, phát triển và thực hiện trong quá trình ba năm của *Những chân trời 3*. Các nghệ sĩ đều có điểm xuất phát từ các đô thị lớn, di chuyển tới các vùng ngoại biên. Làm việc cùng và trình hiện các nhóm cộng đồng không phải điều dễ dàng. Trong ý thức về tâm thế của một người từ bên ngoài, phong cảnh gần như trở thành chất liệu, nhân vật chính trong các tác phẩm.

Lúc này, nghĩ về hình ảnh Việt Nam ẩn hiện trong *Những chân trời 3* từ những nghệ sĩ trưởng thành sau Đổi Mới, tôi cảm nhận rõ ràng về một nhãn quan đương thời, trong mối tương quan với những trần thuật đã xuất hiện. Vẫn còn bóng dáng của đô hộ và chiến tranh. Nhưng trên hết là những câu

chuyện của hiện tại, gợi tưởng về tương lai nhiều lo âu. Địa lý lãnh thổ trong *Những chân trời 3* tồn tại trong sự đối nghịch với địa lý-diễn cảnh Việt Nam.

Tôi tưởng tượng người xem cũng là lữ khách. Di chuyển xuyên suốt qua các phân mảnh không gian-thời gian trong từng dự án. Một dạng kí ức phong cảnh đất nước của thời đại, của thiên nhiên khảnh kiệt, của biến đổi tàn phá, của các mô hình xã hội phân rã. Có hoặc không cảm giác hoài cổ về những thứ đã biến mất. Sự hiện diện của con người trên phong cảnh này, không liên tục hay đều đặn, nhiều khi vô hình, không vững chãi, chiếm một dáng vẻ khiêm tốn và mong manh.

Lúc đặt các yếu tố bên nhau: Phong cảnh (liên quan tới đất đai, lãnh thổ) – Con người trong các tác phẩm, tôi tự hỏi đó là phong cảnh nào? Phẩm chất gì để trở thành hình ảnh nghệ thuật? Con người thì sao – đâu là mối tương quan đối với phong cảnh mà họ được đặt vào? Sự liên tưởng khó tránh khỏi với tôi, liên kết hai yếu tố này, là khái niệm Quốc gia. Đất - Người - Quốc gia. Còn nữa, Sự khao khát. Một hiện trạng được phơi bày luôn phóng chiếu suy nghĩ về điều khao khát, cái mà chúng ta muốn thay đổi, điều chúng ta mong muốn, dù có thể mơ hồ. Đó cũng là cách cam kết của nghệ thuật với hiện thực.

Trong quá trình giám tuyển dự án, chúng tôi đã nghĩ tới các khả năng xảy ra đến từ va chạm của quá trình tiếp xúc, trao đổi hay thâm nhập giữa nghệ sĩ và các cộng đồng, không chỉ từ vùng thực địa mà cả các ngành nghiên cứu khoa học xã hội nhân văn. Vì vậy, đối với ban giám tuyển *Những chân trời 3*, việc thực hiện chuỗi hội thảo *Trao đổi tri thức* song song cùng các triển lãm là một điều quan trọng. Dưới cùng một chủ thể phạm vi lãnh thổ địa lý, nghệ sĩ và học giả, chia sẻ và đối thoại với nhau. Các thực hành nghệ thuật đặt cạnh các nghiên cứu khoa học, cho dù chúng đều thực hiện các phân tích, khảo cứu và phê bình mang tính không gian. Hai phương thức kiến tạo tri thức khác biệt, khi đồng hành, lại hé lộ những trần trối tương đồng trước những thực tại cùng quan sát được.

Sự đặt cạnh nhau được nêu lên ở trên, tựa sự đối diện với cái khác - cái xa lạ. Ngay từ những buổi trò chuyện đầu tiên của dự án, nghệ sĩ và giám tuyển đều có những băn khoăn trong nguy cơ của sự thấu tóm cái khác và xa lạ đó, vốn dễ rơi vào sự ngoại lai, trong kết quả của những chuyến thực địa. Làm sao để thực hành địa lý của dự án không đồng nghĩa với thực hành phục vụ các hệ thống quyền lực như trong lịch sử đã từng hay khoa trương cho nền công nghiệp du lịch? Làm sao người nghệ sĩ, trong thực hành cụ thể của *Những chân trời 3*, phân biệt với tay lữ hành chuyên nghiệp, hiện đang được ca ngợi như các hình mẫu của thời đại toàn cầu?

Thân,
Quế Chi

=====

Quế Chi thân,

Cảm ơn nhiều vì lá thư, nhưng bạn quên không gửi hình ảnh thứ hai rồi!

Tôi hiểu những gì bạn kể về khó khăn và thử thách trong quá trình làm việc với và trình hiện các cộng đồng. Sự nguy hiểm trong việc này cũng giống như cách các nhà quy hoạch đô thị của chính quyền Singapore “trình bày” thiên nhiên trong thành phố vườn nhiệt đới của họ — bằng cách làm chủ cái khác, cái lạ. Hay thậm chí bằng việc tự biến mình thành chuyên gia — thay vì kiếm tìm điều kiện để đôi bên hiểu nhau.

Nhưng nghệ sĩ, người viết và bao người khác đã thường học được nhiều nhất từ việc đặt bản thân vào những tình huống mới và khác. Một người Singapore du hành tới Việt Nam để hiểu thêm về Singapore, hoặc ngược lại. Chủ đề nơi chốn, và những nơi chốn khác, đã trở nên quan trọng đặc biệt với tôi và công việc phê bình nghệ thuật của tôi. Bạn có thể nói tôi trở thành nhà phê bình nghệ thuật là nhờ Singapore. *Ở trong và thông qua* thành phố đảo này, tôi đã tìm được nhiều ý tưởng về nghệ thuật và viết.

Và khi tôi viết về nơi chốn, tôi cũng nghĩ tới quy mô. Tôi nghĩ về mối liên hệ giữa quy mô và việc tồn tại trong thế giới, cũng như tồn tại trong nơi chốn. Đó là một trong những điều tôi chú ý đầu tiên khi bước đến một đất nước hay thành phố khác. Quy mô Singapore rất khác Kuala Lumpur, nơi tôi đang cư trú, hay Hà Nội, rồi TP. Hồ Chí Minh.

Tôi thường tự hỏi, tại sao mình viết về nghệ thuật — và dạo này, câu trả lời của tôi là: một trong những điều nghệ thuật xuất sắc nhất đạt được là nhắc nhở chúng ta về cái hoàn toàn khác, ở những độ liên hệ khác nhau dữ dội, từ đó tra vấn cái chúng ta coi là nơi chốn của mình trong thế giới. Dù có nhỏ hay cá nhân tới mức nào, nghệ thuật không bao giờ chỉ là một công trình riêng tư; ở cốt lõi, nó là một cam kết công, cấu thành bởi những cá nhân đang vươn chạm tới *những kẻ khác*.

Thân,
Weng-Choy

====

Gửi Weng-Choy,

Tôi sẽ tạm thời kết thúc trò chuyện về *Những chân trời 3* ở đây. Bản thân những trao đổi này cũng là một dạng dịch chuyển, đi giữa những đề xuất, suy nghĩ giám tuyển từ một dự án nghệ thuật Việt Nam tới những trải nghiệm liên hệ của anh ở Singapore — vốn được coi là mẫu hình phát triển mơ ước của quốc gia chúng tôi, hay của bên anh không biết chừng.

Trong khi anh đặt câu hỏi về nghề nghiệp phê bình nghệ thuật của mình, thì một trong những tôi học được từ *Những chân trời 3*, dưới tư cách một giám tuyển, là việc gặp gỡ, vươn tới kẻ khác cũng giúp ta nhận ra bản thân mình.

Về hình ảnh thứ hai, không phải tôi quên. Mà sự xuất hiện hình ảnh cũng có thời điểm của nó.

Hình ảnh cuối cùng mà tôi muốn cho anh xem là hình vẽ của Huy An, một nghệ sĩ Nhà Sàn Collective, một “người bay”. Huy An là họa sĩ chuyên vẽ giấy dó, vốn được coi trong cộng đồng như người có mối quan tâm tới nghệ thuật dân gian, gắn kết với những vốn cổ địa phương. Trong quá trình thực hiện tờ rơi chương trình, chúng tôi nhờ Huy An vẽ thứ anh mừng tượng khi nghĩ về chủ đề của dự án. Kết quả là những gì anh thấy.

Một người chui đầu xuống một cái hố đen trên một địa hình bằng phẳng.

Trông như vậy. Nhưng lại là một người bay.

Thân,
Quế Chi

Vui lòng theo dõi trang mạng của chúng tôi <http://swfp3.org/> và

[fb.com/SkylinesWithFlyingPeople3](https://www.facebook.com/SkylinesWithFlyingPeople3) để biết thêm về chuỗi HỘI THẢO và TRƯNG BÀY trong khuôn khổ **NHỮNG CHÂN TRỜI CÓ NGƯỜI BAY 3**